

„Fapadossal” a Selyemútra

Thomas O. Höllmann: *A Selyemút. Ford.: Uray-Kóhalmi Katalin. Corvina Tudástár, Budapest, 2006. 136 old.*

A neves sinológus és etnológus, Thomas O. Höllmann, a Münchener Egyetem kínai tan-székének professzora – sok más mellett – már jónéhány éve foglalkozik az ókori és középkori Eurázsia egyik legjelentősebb kereskedelmi útvonalának, a Selyemútnak számos fontos és izgalmas kérdésével.¹ Nem volt meglepő tehát, hogy 2004-ben a neves német kiadó, a C. H. Beck Verlag jelentette meg e mostanság ismét nagy figyelmet kiváltó témakör legújabb, rövid összefoglalását Höllmann tollából.² Örvendetes tény, hogy a könyv magyar kiadására sem kellett túl sokat várnunk: 2006-ban a Corvina Kiadó *Tudástár* sorozatában a neves tudós orientalista, Uray-Kóhalmi Katalin fordításában jelent meg a mű.

Előszavában Höllmann kitér a könyv viszonylag rövid terjedelmére, és korrekt módon jelzi, hogy az alábbi oldalakon csak az általa leglényegesebbnek tartott kérdésekre és problémákra fog koncentrálni, s mindez alapos rövidítéseket és egyszerűsítéseket eredményez. Lényegében felmentést ad tehát könyvének, hiszen ilyen terjedelem és szerkezet mellett nehezen kérhető számon az a sok minden, amely így – érthető módon – ebbe a műbe nem kerülhetett be, gyakran még említés szintjén sem.

¹ Így például: *Chinese Rock Inscriptions in the Indus Valley (North Pakistan)*. In: *Land Routes of the Silk Roads and the Cultural Exchanges between East and West before the 10th Century*. Beijing, 1996. 425–436.; *Jews, Christians, and Muslims in China*. In: *The Three Religions*. Ed. by Cohen, N. – Heldrich, A. München, 2002. 87–100.

² Höllmann, Thomas O.: *Die Seidenstrasse*. München, 2004.

Az első fejezet (*Tájak és útvonalak*) elsőséggel a Selyemút természeti akadályaiival, a magas hegységek és sivatagok átszelésének nehézségeivel foglalkozik. Ezt a szállítás módozataival és az ellátás nyilvánvaló nehézségeinek felsorolásával egészíti ki Höllmann. Csak ezt követően ír a fejezet talán leglényegesebb eleméről, a szárazföldi s végül a tengeri útvonalokról.

A talányos című második fejezet (*Kezdetes szerzetesek és idegen ördögök*) a Selyemúton megforduló legfontosabb utazókat, felfedezőket, kutatókat gyűjti csokorba, legyenek akár buddhista zarándokok, velencei kalmárok avagy 20. századi európai tudósok. Ezek mindegyikének beszámolója, így a szövetségkötés céljából messze nyugatra küldött kínai tábornok, Zhang Qian vagy a buddhizmus „ősforrását”, Indiát meglátogató szerzetes, Xuanzang, esetleg a mongol káni udvarba is eljutó ferences szerzetes, Rubruk írásai jelentősen hozzájárultak a Selyemút egykori történetének és mindennapi életének megismeréséhez. Mint ahogy nagy jelentőségűek voltak azok a tudományos expedíciók is, amelyeket a 20. század első felében európai tudósok, így a svéd Sven Hedin, a brit szolgálatban álló, de magyar származású Stein Aurél, avagy a porosz Grünwedel és Le Coq vezettek. Höllmann – nagyon helyesen – nem hallgatja el néhány nyugati tudós pusztításait a Selyemút felbecsülhetetlen értékű emlékeiben; így azt a rombolást sem, amit az amerikai Langdon Warner követett el Dunhuang buddhista freskóiban. A német szerző sommás ítéleteivel (például Stein Aurél gátlástalanságáról) azonban nem minden esetben érthetünk egyet. Például Steinnek az ősi kéziratok megvásárlására és elszállítására tett lépéseit – ismerve a magyar tudós alapvető attitűdjét, valamint a korszak

helyi politikai, közbiztonsági viszonyait – sokkal inkább jellemezte a tudomány szolgáltatásába vetett hit és a kéziratok sorsa feletti aggodalom, mintsem valamiféle „imperialista gőg”.

A harmadik fejezetben (*Nyelv és identitás*) a Selyemút végtelenül gazdag nyelvi viszonyainak bemutatása mellett (melyek jól tükröződnek a fellelt számos ókori és középkori írott emlékekben) Höllmann olyan izgalmas kérdésekre is kitér, mint az előítéletek, sztereotípiák, valamint az önmeghatározás problematikája, amelyek jól kapcsolódnak az *ethnosz* fogalmának meghatározását célul kitűző kutatásokhoz. Talán e fejezet kapcsán érezzük leginkább, hogy szerzőnk nem csak sinológus, hanem etnológus is foglalkozik.

A negyedik fejezet címe – *Államok és szövetségek* – kissé félrevezető. Az olvasó talán azt gondolhatná, hogy itt a Selyemút meghatározó államalakulatainak politikai-avagy diplomáciatörténetét kapja, azonban erről nincs szó. A fejezet sokkal inkább az említett nagyhatalmak (így Kína, Bizánc, a Kalifátus, illetve a Mongol Birodalom) általános jellemzőit s ezen belül is a hatalomgyakorlás, hatalom-érvényesítés és a legitimitáció legfontosabb elemeit (így például a néha keménykezű, néha engedékeny diplomáciát; a kulturális vagy akár vallási küldetéstudatot stb.) emeli ki.

A Selyemút fogalma már *expressis verbis* összekapcsolódott a kereskedelem fogalmával, így talán furcsa, hogy a mű egyik legalapvetőbb – s úgy vélem, hogy egy ilyen típusú könyv esetében valóban el nem hagyható – fejezete (*Kereskedelem és adó*) a fenti fejezeteket ötödikként követi csak. Itt nemcsak a kereskedelmet lebonyolító kereskedőkről, de a Kínából nyugat felé és a nyugatról Kínába érkező áruk sokféleségéről, valamint az adózások rendjéről és mértékéről is viszonylag jó képet kapunk. A fizesztőszövegekről írott alfejezet érdeme, hogy rávilágít arra, miszerint ezen úthálózat szinte örök érvényű és megdönthetetlen tekintélyű valutája, a selyem mellett azért ko-

moly pénzforgalommal is számolnunk kell már egészen a Han-dinasztia korától (Kr. e. 206 – Kr. u. 220) kezdve.

A Selyemút azonban nem csak a kereskedelmi árucikkek szállításának útvonala volt, számos szellemi és vallási irányzat is benne találta meg terjedésének leggyorsabb és legésszerűbb lehetőségét. A hatodik fejezet (*Zarándokok és próféták*) a nagy világvallások (a buddhizmus, kereszténység, iszlám stb.) mellett a ma már nem létező vagy éppenséggel eltűnőben lévő, de egykor hasonlóan népszerű vallások (így például a zoroasztrizmus vagy a manicheizmus) terjedését mutatja be a Selyemút mentén.

A hetedik s egyben utolsó fejezet (*Művészetek és találmányok*) a Selyemút egyedülállóan gazdag művészetének rövid felvillantását teszi lehetővé. A buddhizmus és az iszlám művészetének néhány itt kiemelt aspektusa azonban – úgy vélem – nem eleget ér ennek a rendkívül bonyolult és összetett kérdéskörnek a plasztikus ábrázolásához. A fejezet második felében azon találmányokról esik szó, amelyek elsősorban keletről nyugatra eljutva hozzájárultak a kereskedelmi útvonal hírének öregbítéséhez (papírkészítés, nyomtatás, iránytű stb.).

A könyv epilógusának (*Olaj és ópium: végszó a jelenlegi helyzethez*) el nem vitatható szándéka, hogy a mind térben, mind időben oly távolinak tűnő Selyemút megszületésének és változásainak máig ható következményeit megvilágítsa és aktuálpolitikai közegbe helyezze. Szó esik az UNESCO határokon átnyúló kezdeményezéseiről (tudományos konferenciák, expedíciók szervezése stb.), de egyúttal a térség jövőjét meghatározó gazdasági körülményekről (földgáz- és olajvezetékek, kábítószerek kereskedelme) és a terület jelentős részén mindmáig uralkodó politikai bizonytalanságról, így Afganisztán vagy Irak helyzetéről. Az itt leírtak alapján egyet kell értenünk Höllmann véleményével, aki szerint ma talán nagyobb hatással van e térség az egész világ sorsára, mint valaha.

Bár a fejezetek sorrendjét és tartalmát néhány esetben esetlegesnek érzem (a második és a hatodik fejezet nemcsak tartalmában kapcsolható részben egymáshoz, de még címében is hasonlít egymáshoz), ugyanakkor meg kell állapítanunk, hogy a mű szintetizálásra törekszik, áttekinthető szerkezetű, a térképek, táblázatok és képmelléletek többsége pedig nagyban hozzájárul a kötet használhatóságához. Külön ki kell emelni a könyvhöz csatolt két irodalomjegyzéket is. Az egyik, a Höllmann által összeállított bibliográfia a legújabb és általa legfontosabbnak ítélt nyugati nyelvű szakirodalom imponáló listája, míg a másik a fordító, Uray-Kóhalmi Katalin által készített szakirodalmi ajánló, amely a téma magyar nyelvű irodalmából szemezget.³ Említést érdemel, hogy a magyar fordítás egyenletesen magas színvonalú, élvezetes olvasmány.

A kötet számos értéke mellett azonban szót kell ejtsek a könyv kisebb-nagyobb hibáiról is. Ezek egy része olyan, amely már az eredeti könyvben is problematikus; más gondok sajnos a magyar kiadásban jelentkeznek. Így például az egyébként többnyire jól használható táblázatok közül kettő: a 6. (*A Góbi és a Takla-Makán szegélyén talált régi szövegek nyelvei és írásai*) és a 7. (*A Selyemút területén ma található nyelvek osztályozása*) rendszerezési elve nem világos, Höllmann ugyanis sem a kronológiai rendet, sem az ábécé sorrendet, sem a területi csoportosítás elvét nem követi, így azonban egy a témában kevésbé jártas olvasó számára e táblázatok nehezen követhetők és érthetők.

³ E rövid válogatáson természetesen nem lehet számon kérni mindazt, ami az utóbbi száz évben magyar nyelven napvilágot látott a Selyemút vonatkozásában, én mégis hiányolok legalább két olyan munkát, amely mindenki számára hozzáférhető és a mai napig használható: Ligeti Lajos: *Az ismeretlen Belső-Ázsia*. Budapest, 1940.; Boulnois, Luce: *A selyemút*. Ford.: Litván György. Budapest, 1966.

Ugyancsak már az eredeti verzióban is hibásan szerepel néhány mű adata a Höllmann által összeállított bibliográfiában. Így például Dabbs munkájának címe nem *History of the Discovery and EXPLOITATION* [kiemelés tőlem: F. Sz.] *in Chinese Turkestan*, hanem *History of the Discovery and EXPLORATION in Chinese Turkestan* (119. old.). Stein fontos munkája (*Ancient Khotan*) nem Londonban, hanem Oxfordban jelent meg 1907-ben (122. old.). A magyar kiadásban ezek a hibák sajnos kiegészülnek további sajtóhibákkal is, így például: Anna Ierusalimskaja szerzőtársa nem *Birgitt Borkopp* (120. old.), hanem *Borkopp*, vagy Haussig keresztnéve nem *Wilelm* (119. old.), hanem *Wilhelm*; ugyanezen szerző egyik művének címe pedig ugyancsak helytelenül van feltüntetve: *Die Geschichte Zentralasiens und der Seidenstraße in Vorislamischer [sic] Zeit*; stb.

Ezt a listát sajnos kiegészíthetjük még az eredeti kötetben nem szereplő, magyar nyelvű munkákat ajánló irodalomjegyzék sajtóhibáival is. Például: Miklós Pál itt szereplő könyvének címe *A Tunhuangi Ezer Buddha barlangtemplomok* (125. old.) eredetileg a következő: *A tunhuangi Ezer Buddha Barlangtemplomok*. Stein Aurél három belső-ázsiai expedíciójának népszerűsítő összefoglalása elsőként nem 1936-ban, hanem 1934-ben jelent meg, ráadásul az irodalomjegyzékben csak a munka alcíme jelenik meg (*Három kutató utam Ázsia szívében és Kína északnyugati tájain*), a kötet főcíme (*Ősi ösvényeken Ázsiában*) azonban nem.⁴

A magyar kiadásban emellett néhány esetben nem egyeznek a tartalomjegyzékben felsorolt fejezetcímek a kötetben megjelenő címekkel, például: *A téma nyugati nyelvű szakirodalmából* (6. old.) – *Váloga-*

⁴ Stein Aurél: *Ősi ösvényeken Ázsiában. Három kutató utam Ázsia szívében és Kína északnyugati tájain*. Ford.: Halász Gyula. Budapest, 1934.

tás a téma nyugati nyelvű szakirodalmából (118. old.) stb.

Ugyanez a helyzet néhány fontos adattal is. Míg az eredeti verzióban helyesen szerepel Stein Aurél második belső-ázsiai expedíciójának dátuma (1906–1908) (38. old., 5. táblázat), addig a magyar kiadásban – ki tudja miért – már 1905–1908-at olvashatunk (38. old., 5. táblázat). Ugyanezen táblázatban az Albert Grünwedel által vezetett, 1905 és 1907 között lezajlott harmadik és az Albert herceg vezette 1913–14-es negyedik porosz Turfán-expedíció egyszerűen eltűnt a listáról (ugyanakkor háromszor is szerepel az 1902–1903-as első expedíció). Mind közül talán a legérthetetlenebb magyar szerkesztői tévedés volt a mutatóban dinasztia-ként aposztrofálni Yunnan és Xinjiang kínai tartományokat: *Yunnan (Jünnan)-dinasztia* [sic] (133. old.), illetve *Xinjiang (Szin-tyiang)-dinasztia* [sic] (132. old.).

Gondok vannak néhány esetben a kötetben szereplő idegen (többnyire keleti nyelvekből származó) szavak átírásával kapcsolatban is. Ezek egy részében nyilvánvalóan egyszerű sajtóhibából eredő következtetlenségről lehet szó, például: *kariz* (17. old.) – *kariz* (21. old.); *Eufrátesz* (17. old.) – *Eufratesz* (128. old.); *Szir-darja* (16. old.) – *Szir-darja* (14. old.) stb. Más esetekben átírási bizonytalanság lehet az ok, például: *Güyük* (48. old.) – *Güjük* (128. old.); *Palmýra* (21. old.) – *Palmíra* (131. old.); *manicheus* (43. old., 6. táblázat) – *manicheus* (52. old.) stb.

Különösen zavaróak azok az esetek, amikor a német eredeti egy-egy alakja érezhetően nyomot hagy a magyar kiadásban, például: *Kampánia* (34. old.) szerepel *Campania* helyett (ugyanakkor másutt például: *Ancona* [77. old.] vagy *Bodhisattva Avalokitesvara* szerepel (29. old.) *Avalokitesvara* helyett (ugyanakkor másutt: *bódhisattvák* [86. old.]); stb.

A mutatóval kapcsolatban is vannak apró hibák. Sok kifejezés egyáltalán nincs meg a mutatóban, például: Kundzserab (9. old.), Iaxartes (16. old.), Babilon (60. old.), más kifejezések esetében pedig olyan oldalszámok is fel vannak tüntetve, ahol az adott kifejezés nem fordul elő (például: Itália esetében a 34. oldal).

Úgy vélem, megállapíthatjuk, hogy Uray-Kóhalmi Katalin remek fordítását a magyar nyelvű kötet esetében sajnálatos módon egy érzékelhetően alacsonyabb színvonalú szerkesztői munka egészítette ki. Mindez azonban – mérlegre téve a könyv egészét – bármily hosszúnak is tűnhet a fenti hibák listája, nem rontja le a mű alapvető értékeit. Mindent egybevéve e kötetet talán leginkább egy „fapados” repülőjárat-hoz lehetne hasonlítani: néha pontatlan, ugyanakkor átlátható, s izgalmas vele az utazás; de éppen csak annyit ad, amennyi feltétlenül szükséges. Ha valaki többre vágyik – legyen az szaktudós vagy érdeklődő –, ne csak ezzel a „fapadossal” „induljon el” a Selyemútra.⁵

FELFÖLDI SZABOLCS

⁵ Csak az utóbbi hónapok terméséből két további olvasmány: megjelent e könyv bibliográfiájában is szereplő Whitfield biográfia magyar fordítása: Whitfield, Susan: *Stein Aurél, a selyemút felfedezője* címmel (Nyíregyháza, 2006.), illetve Stein Aurél magyarul elsőként megjelent könyve: a *Homokba temett városok* második, javított és felfrissített kiadása (Ford.: Halász Gyula. Szerk.: Felföldi Szabolcs. Budapest, 2007.).